

Josep M. Marquès i Planagumà

GIRONA, CAPITAL DIOCESANA, I LES FONTS PER AL SEU ESTUDI

Em complau que aquesta conferència, emprogramada per l'arxiver municipal de Girona i pronunciada per l'arxiver diocesà, sigui ocasió que es relacionin les institucions que representem. No sé quan podré correspondre aquesta cortesia a causa de la pobresa pressupostària immerescuda del meu arxiu;¹ queda invitat si més no a la inauguració de les instal·lacions definitives de dipòsit de l'Arxiu Diocesà, que un dia o altre es començaran a construir.

Agraeixo, encara, a Joaquim M. Puigvert la seva presentació. Devia ser abans de 1980 que era jo qui invitava a ell a un viatge que tenia unes etapes comunes per a tots dos; la Universitat Catòlica i la Biblioteca Ambrosiana a Milà, i, a Roma, un intent no molt fructuós d'acostar-nos a l'arxiu central dels dominics a Santa Sabina, en recerca de documents fundacionals de confraries del Roser. Després, cada un continuà per la seva banda el viatge, i pel que fa a mi em limitaré a dir que vaig contactar revistes, entre elles les *Ricerche di Storia sociale e religiosa*, que responien als interessos que diàriament es desvetllaven dins meu en reacció a les lliçons que rebia a la Facultat d'Història de la Universitat Gregoriana. Desitjava una història que presentés la vida religiosa amb dues condicions; primera, fer atenció a les dimensions socials de grups i moviments, i segona, que veiés la religió com a religió, sense interpretar-la necessàriament com aleshores se solia fer, en termes marxistes i com a superestructura de poder.

¹ El 1980, 400.000 PTA; el 1990, 400.000 PTA.; el 2000, 400.000 PTA; des d'aleshores, 2.400 € anuals. Ni la presentació de memòries d'activitats ni la de projectes d'actuació han pogut canviar la política pressupostària del Bisbat de Girona en aquest àmbit durant gairebé 30 anys.

Des de 1980 han transcorregut molts anys, i, com diria Josep Pla, molta gent ha passat avall. Però sobretot, i Joaquim M. Puigvert ha tingut l'amabilitat d'expressar-ho amb una cita de la meva recent història de la diòcesi de Girona, apareguda en castellà i de propera publicació en català, és indubtable que els darrers vint-i-cinc anys han estat un període fecund, amb una efervescència irrepètible, que ha duplicat el cabal de dades disponibles i han fet avançar la recerca sobre el passat religiós com mai no havia avançat. Deixo constància que Elvis Mallorquí, amb la seva recent tesi sobre la parròquia gironina dels segles XIII-XIV, ha permès a la Universitat de Girona de continuar la sèrie important d'investigacions que ha fomentat i publicat sobre història religiosa.²

Sobre l'enunciat del tema del curset

La història “és cercar l'essencial del món i de nosaltres mateixos, allò de la nostra vida i del nostre entorn que ens defineix i que voldríem salvar i comprendre”.³

Quan vaig començar a interessar-me per la història no s'hauria parlat de Societat. Fins i tot avui, quan es parla de “societat civil”, a què i a qui s'oposa? Vaig aprendre a referir-me al concepte “societat” dins del context de la sociologia que practicaven els dominics francesos d'“Economie

2 Elvis MALLORQUÍ, *Parròquia i societat rural al bisbat de Girona, segles XIII i XIV*, Girona, 2007. Entre les anteriors vull destacar la de Narcís M. Amich sobre les seus episcopals de Girona i Empúries durant els segles IV-VIII i la de Miguel Ángel Chamorro sobre la construcció del temple de Sant Feliu de Girona.

3 David JOU, *El laberint del temps, la simfonia de la matèria*, Barcelona, 2006, 113. Vegeu també, en aquest llibre, el capítol 4, que agrupa les memòries de la vida en “herències, records i ferides”.

et Humanisme”.⁴ Ells enumeraven les societats, els vincles que converteixen una “massa” (en el fons, la “massa” és una noció tan abstracta com la de “societat”) en grups humans vertebrats, i n’enumeraven cinc. Eren les 1) societats de família, parentiu i veïnatge, 2) societats de treball i profit, 3) societats d’esplai i festa, 4) societats religioses i d’expressió simbòlica de valors, i 5) societats finalitzades a exercir autoritat, engloben les persones en xarxes de relacions. Concretament, m’interessa remarcar que això que se’n diu l’Església, no és un ens aliè a la societat, sinó que creix i actua com a part d’ella. Part més consistent en uns temps o més marginal en d’altres, no importa. “Girona, ciutat levítica”: hi havia ciutats que no ho fossin? Prefereixo, doncs, “L’Església en la societat gironina” (part d’un conjunt) a “L’Església i la societat”, que pot denotar una oposició.

Hi ha societats que funcionen amb regles de joc tàcites, i d’altres que les tenen explícites. Una societat anònima comercial, per exemple, es constitueix per uns pactes, consagrats amb la corresponent escriptura notarial. Les societats que funcionen amb regles explícites solen anomenar-se institucions. Deixeu-me cridar l’atenció sobre la importància de les institucions en el món religiós. Qui diu institució, diu sovint clàusules fundacionals, que potser estan escrites en llatí. No importa l’idioma; interessa apreciar la teoria i la pràctica de les constitucions. Cal començar pel Dret Canònic, que com cal saber, des del s. XII fins a l’any

⁴ Especialment Louis-Joseph LEBRET, *Manual de encuesta social. I: Manual de encuesta; La Encuesta rural. II: La encuesta urbana; La encuesta para la ordenación regional*, Madrid, 1961-1962. La revista *Economie et Humanisme*, fundada pel dominic Lebret el 1942 (noteu l’any), es continua publicant.

1917 era compost pel Decret de Gracià i les Decretals. Voler descriure l'organització eclesiàstica sense fer referència al Dret Canònic seria semblant a l'intent de presentar l'Estat prescindint de la Constitució. Cal continuar, a les diòcesis, per les constitucions sinodals⁵ i provincials, a les confraries pels capítols aprovats, i als ordes religiosos, per les regles i costums.

Amb això deixo dit que per mi qualsevol títol que designi l'Església o la "història de l'Església" és equívoc i imprecís. L'Església no existeix com a entitat visible. Els creients confessem que "creiem en l'Església", i només es creu allò que no es veu. Allò que és visible són una constel·lació d'institucions i grups, que de vegades col·laboren, de vegades coexisteixen i de vegades es fan la llesca, per dir-ho vulgarment. Quan es va discutir quin títol es posaria al "Diccionari d'Història de l'Església a Catalunya", vaig insistir en un títol que digués: "Religió a Catalunya, en la història i en el present". Aquest títol no és original, i us deixo furetejar d'on el vaig treure. Per mi, doncs, la religió no és l'Església. El catolicisme es manifesta en una constel·lació de moviments i institucions que es troben en interacció permanent, descriptible i que ha de ser descrita. La diòcesi, a Girona, no és l'única, ni molt menys, i les parròquies no són delegacions d'ella.

Per acabar de situar-me enfront del títol del curset, no estic segur de si de la interacció interna i de la influència social de les institucions se n'ha de dir "poder". Les insti-

⁵ Les constitucions diocesanes de les diòcesis catalanes ja han estat preparades per ser penjades a la pàgina arxiuadg.org. L'excés de treball dels nostres col·laboradors benèvolos, o la manca de diners per recórrer a professionals ha impedit que aquests textos no estiguin a disposició de tothom via Internet.

tacions religioses poden gaudir en certs moments d'una gran capacitat de convocatòria, com els jesuïtes el s. XVII. De la capacitat de convocatòria del club del Barça avui se n'ha de dir "poder"? També aquest mot em demana salvetats. Poder, influència, pes social?

Un record per a la memòria històrica

Resti ací dit i escrit, quan tant la Generalitat com l'Estat s'esmercen a aprovar lleis de memòria històrica el que segueix, com a opinió personal del qui escriu aquestes pàgines: 1) Que els polítics, deixin, si els plau, la història als historiadors. Si una persona nega l'existència dels camps de concentració hitlerians o el genocidi turc dels armenis, deixeu-lo també; no fos que, després haver abolit l'obligació de creure dogmes de l'Església, ara haguéssim d'afirmar sota perill de multa o presó avaluacions de fets històrics prescrites per l'Estat. 2) Jo i molts ens planyem perquè els representants del país (el nostre), amb una memòria històrica exquisidament selectiva, no han expressat el seu dolor per la pèrdua d'una gran quantitat de patrimoni artístic i documental el 1936, i més concretament d'arxius parroquials que s'anaven a cremar de poble en poble per part de persones conscients del que feien i del genocidi d'una classe de catalans, els més vinculats al catolicisme; genocidi i destrucció no eren guerra civil. 3) Agraeixo, amb la igual sinceritat, el treball i fins les decisions arriscades dutes a terme el mateix 1936 per salvar arxius parroquials, l'arxiu diocesà i tots els impresos que aleshores foren salvats, i em dol que s'hagi oblidat d'expressar institucionalment l'agraïment a les persones que hi van contribuir.

Sobre l'ordenació de l'Arxiu Diocesà, la digitalització i informatització

Els organitzadors em suggereixen de dir-ne un mot actualitzat.⁶ Vull retre homenatge una vegada més al meu professor d'arxivística, Lajos Pasztor, un home que havia fugit d'Hongria el 1956 per escapar al domini comunista, i que sostenia que els arxius havien de reflectir les oficines i institucions que els havien creat. Per ell era sagrat el principi de procedència; calia reunir tot allò que provenia d'un determinat arxiu, desfent ordenacions seudotemàtiques (col·leccions de segells) i semblants.

He aplicat aquests principis a l'Arxiu Diocesà de Girona, tot i la dificultat de vegades de reconstruir sèries. Per aquest motiu, per exemple, s'han renumerat els pergamins de la Pia Almoina; quan va aparèixer el fons de Fonolleres no era el cas de posar-lo al final, com un apèndix, sinó de situar-lo al lloc on el tenien els antics administradors de la institució. Això va comportar el treball de dues persones durant un mes d'estiu el 2006, perquè calia renumerar les peces físiques i alhora els registres informàtiques. Aquest episodi no és únic, i el narro per destacar els criteris seguits en l'ordenació; reconstruir els fons encara que demani una forta inversió de temps.

6 Vegeu, de l'autor: *Guia de l'arxiu diocesà de Girona*, Girona, 1982, 24 pp, primera guia d'un arxiu publicada a la demarcació de Girona; *Arxiu Diocesà de Girona. Balanç i perspectiva*, Girona, 1985, 36 pp; *Arxiu Diocesà de Girona. Una etapa*, Girona, 1989, 70 pp (Col·lecció Sant Feliu, 8); "Pergamins de Santa Maria de Besalú a l'Arxiu Diocesà de Girona", dins *Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i comarca. Annals 1990-1991*, Olot 1992), 239-310; *Guia-inventari de l'Arxiu Diocesà de Girona*, Girona, 1998, 185 pp; "Processos anteriors al 1500 de l'Arxiu Diocesà de Girona", dins *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins* 44 (2003), 145-178; [Col·lab. amb Pere Trijueque i Fonalleras] *Arxiu Diocesà de Girona: Repertori general* [CD Rom], Girona, Diputació, 2004.

Però la nova –i definitiva– numeració dels pergamins de la Pia Almoina encara no és penjada a la pàgina arxiuadg.org. Aquesta pàgina es va fent gràcies a col·laboracions benèvols que jo ni l'Arxiu no podem retribuir ni amb compensacions simbòliques. La xifra de l'assignació pressupostària del bisbat a l'arxiu no ha variat en trenta anys. Difícilment es trobaria una constància tan suïcida en cap altre organisme d'aquest país, perquè, evidentment, la inflació sí que l'ha mossegada de valent. Del CD-Rom a la pàgina actual s'han fet passos de gegant pel que fa a l'augment de continguts i a la seva indexació, però, repeteixo, hi ha moments en els quals cal poder afegir a la col·laboració benèvola l'ajut professional.

L'exigència de suport professional afecta dos serveis de l'ADG. El primer, la pàgina web actual, arxiuadg.org. Els seus usuaris en coneixen els valors i les limitacions. Passarà bona part del 2007 amb unes millores que no acaben de fer-se efectives, perquè ens manca qui les apliqui.

L'altre servei és l'arxiu virtual, consultable des de la sala de lectura. Començà el 19 de novembre del 2006, oferint la possibilitat de fullejar en pantalla els 5.000 llibres de bateigs, matrimonis i òbits de la diòcesi. Està ampliant-se a les dispenses matrimonials, i ens cal suport tècnic per correlacionar bases de dades que tenim establertes amb documents que tenim digitalitzats. Aleshores, l'usuari que consulta una dispensa matrimonial trobaria una pregunta que li diu: “–Vol veure el document?” i només de clicar un hipertext ja el podria llegir. Altres fons arxivístics hi poden ser introduïts dins dels dos o tres anys vinents.

Aquesta conferència es pronuncia pocs dies després de l'aparició del llibre que reuneix els *Impresos dels segles xv-*

xvi de la *Biblioteca del Seminari*, publicat per la Diputació. Al pròleg del recull assenyalo que havia d'aplegar el tresor bibliogràfic de l'Església de Girona: Catedral, Casa-Missió i altres possibles "jaciments"; sempre s'han d'escorcollar, quan una rectoria, la de Camallera, acaba de proporcionar un incunable. Resti constància ací que, o bé els responsables del tresor bibliogràfic diocesà no han llegit el pròleg, o bé l'han llegit i ha decidit mantenir l'*statu quo* observat fins ara. En l'àmbit dels fets és igual. A l'epíleg del mateix llibre es fan un parell de peticions. Aquestes les he traslladat verbalment al prelat, i, mentre ho feia, vaig creure, com diria un notari, que les havia sentit i comprès o entès.

Les fonts impreses per a la història del bisbat, comprenen el ritual de 1502, recentment editat, les sinodals col·leccionades i les soltes, les pastorals dels bisbes, i una quantitat important d'al·legacions jurídiques. Tot és catalogat, i l'inventari serà consultable des de la pàgina web de l'Arxiu. Però tenim un nou projecte. Algunes obres que han d'integrar la Biblioteca Gironina Virtual ja són digitalitzades, com l'opuscle sobre les festes a Girona per la canonització de sant Ignasi de 1623, o bé el Roig i Jalpí. Algú m'ajudarà a completar-la, aquesta Biblioteca Gironina Virtual, i a penjar-la a la pàgina web, i si no, es quedarà, com dèiem de petits, "al cel de les oques".

La ciutat capital

El tema "Girona: capital diocesana. Fonts per al seu estudi" ha estat formulat en funció de les meves actuals possibilitats, que darrerament han estat una mica limitades i fins en algun moment imprevisibles per a mi mateix. Agraieixo

als organitzadors del curset les facilitats que m'han donat en aquest sentit. I m'he imposat el deure de correspondre, a ells i els altres ací presents, considerant des de punts de vista relativament nous els temes que obligatòriament havia de tractar. L'Arxiu Diocesà es presenta ací com el tema inicial, prou conegut per alguns, encara que reserva sorpreses per a d'altres.

La capitalitat eclesiàstica va ser talment determinant per a la ciutat, que d'ella en va derivar el nom del territori, de la circumscripció circumdant. Encara en ple segle XVIII, en una escriptura notarial es podia assenyalar que la població d'Arbúcies, o la de Palafrugell, pertanyien al bisbat de Girona.

En aquesta capitalitat s'hi incloïa el fet que Girona era el lloc de residència principal del senyor de la bisbalia, és a dir, de la Bisbal, Domeny, Ruplà, la Pera, Vila-romà, Corçà, Crespià, Dosquers, Bàscara i Ullà.⁷

La diòcesi: de la perifèria al centre

La principal institució que haig de presentar és, evidentment, el bisbat, l'instrument de govern de la diòcesi. La primera, però no pas l'única.⁸ Aquesta institució és regida pel bisbe. Les figures de bisbe són molt diverses als s. XVII,

⁷ A Montserrat, ms. 361, es troba un llevador de les rendes episcopals de la Bisbal, 1705. El ms. 370 conté el llevador de Matajudaica, Parlavà i Fonteta.

⁸ El projecte Flórez 2000, al qual he participat al volum 2, es presenta com l'intent de resumir la història de l'Església a Espanya en la història de les seves diòcesis. Mentre alguns dels seus futurs promotors en parlaven, un altre grup treballava en *El peso de la Iglesia. Cuatro siglos de Órdenes Religiosas en España*, dirigido por Enrique Martínez Ruiz, Madrid, 2004, un volum que amb la seva sola existència fa adonar que les diòcesis no són la unitat apropiada per a la història religiosa d'un territori.

XVIII i XIX. Però l'arxiu diocesà conserva poques fonts per a la confecció de les biografies dels prelats. De correspondència rebuda o enviada, res fins a mitjan s. XVIII, i encara, quan n'hi ha, s'abstenen de manifestar les intencions de fons i de comentaris personals.

El bisbe observa, evidentment, el dret canònic, les constitucions provincials Tarraconenses (congelades des de 1757) i les constitucions sinodals de la diòcesi (reeditades per Arévalo de Zuazo, 1606 i per Romaguera, 1691). He fet informatitzar aquests textos, i aviat es trobaran a la pàgina web de l'ADG.

La relació entre el bisbe i les parròquies és institucionalitzada. Els mossens assisteixen anualment al sínode, com a representants de les parròquies. La perifèria acudeix a la capital. La informació sobre els sínodes conservada als volums d'actes sinodals és molt austera, i sovint es redueix a la proclamació dels noms de capellans i religiosos que els bisbe ha nomenat "examinadors sinodals", capacitats per avaluar els exàmens de candidats a les parròquies i a ordes. Però aquesta diòcesi de Girona que conservà la tradició dels sínodes fins al segle XIX, no sabia reduir la transcendència de la reunió als papers que n'han restat. Jo sostinc, per exemple, que certes operacions de permutes de personats per beneficis que implicaren la intervenció de cinc i sis beneficiats, només es podien gestar en sínodes, on eren presents els possibles interessats.

I les parròquies, el dijous sant trametien a Girona uns correus que portarien a les parròquies els Sants Olis consagrats, a fi que el dissabte sant es pogués beneir l'aigua de batejar. Aquests correus han deixat pocs documents

escrits, perquè el que portaven, les crismeres, eren una credencial que mereixia fe absoluta. Des de les més antigues actes de consagració d'esglésies, el segle IX, que citaven l'obligació de prendre el crisma a la seu de Girona fins a la generalització del transport motoritzat, a la conversió de la missa crismal en una celebració del dimarts sant i sobretot al traspàs de la responsabilitat dels Sants Olis, avui transferida als capellans, la gent sabia qui portava el crisma i què portava.

Els meus mentors han tingut a bé proposar-me una pregunta sobre els fons de l'ADG útils pel que fa a la catedral. Hi responc, sense trepitjar el terreny assignat a l'exploració de Marc Sureda. Hi ha, en primer lloc els *Libri negotiorum capituli* (1293-1757), que, si bé són dedicats principalment a la gestió de les pabordies, reserven algunes novetats en altres àmbits. En segon lloc, els pergamins de la Pia Almoina (recordem que el seu nom complet es: Pia Almoina del Pa de la Seu). I en tercer lloc, una miscel·lània de pergamins (1.115) i papers, sobre les dignitats, capbreus del sagristà major i beneficis diversos que ha estat inclosa als "Arxius incorporats", que hem trobat a l'Arxiu Diocesà i que el capítol catedralici, convenientment informat, no ha cregut interessant de reclamar.

També són útils els llibres de *Deposita*. La Catedral funcionava com a banca gratuïta de dipòsit de capitals, i els llibres referits constitueixen els actes d'entrada i sortida de dipòsits que es convertien en inversions. Tot i que la utilització d'aquests actes en un estudi econòmic és prou complicada, és evident que una determinada gent que cercaven crèdits s'informaven dels censals amortitzats que ingressa-

ven a la catedral en forma de diners comptants i sonants i els prenen a l'interès fix del 5%. Quina proporció podien representar els diners que entraven i sortien de la catedral sobre el total del crèdit disponible a Girona? Una proporció significativa, certament; deixem a algú amb lleure i ganes la feina de precisar-ho.

Finalment, la sèrie de *Juraments de veguers* i altres funcionaris (1445-1824), ofereix informació sobre els titulars de determinats càrrecs de l'administració reial i municipal, que de vegades es troben en altres indrets, però dispersos.

La diòcesi, del centre a la perifèria

Del centre a la perifèria, el bisbe visita les parròquies. Jo sostinc que la durada relativament breu dels pontificats fins al segle XIX es deu també a la visita pastoral. Preneu una persona de seixanta anys, obligueu-lo a recórrer el bisbat dos o tres mesos a l'any, i aviat li deixareu la salut malmesa. En canvi, la salut institucional de les parròquies era garantida, perquè la inspecció personal ha estat, és i serà sempre el millor mètode de govern. En l'època de què estem parlant, cap altra autoritat la practicava de manera tan assídua. La visita del bisbe a les parròquies, però, era també un fet religiós, regulat pel ritual; pregava al cementiri pels morts, confirmava i tonsurava clergues (tornaré aviat sobre aquestes tonsures).

Les visites pastorals han estat el fons de l'Arxiu més consultat, però encara no estan exhaurides.⁹ Pel que fa a l'època medieval, després de la recent publicació de la tesi de

9 J. M. PUIGVERT (ed.) *Les visites pastorals, dels orígens medievals a l'època contemporània*, Girona, 2003.

la senyora Imma Puig sobre la visita d'Andreu Bertran,¹⁰ és molt avançada una altra tesi nord-americana de Michelle A. Partida. Per l'època moderna estic esperant que algú emprengui un estudi senzill en la recollida de dades i potser complicat en la interpretació; els sants titulars dels nous altars posats a les esglésies entre 1550 i 1835. És només un exemple. Un altre estudi sobre les comunitats de preveres hauria de construir-se sobre dades de les visites pastorals i altres, més o menys disperses.

El bisbe té sota seu una cúria o unes cúries; cúria de l'oficialat, cúria de testaments i causes pies. Ben bé a sota, no. He mostrat que els vicaris generals del bisbe durant el segle XVII representaven més els interessos del capítol catedralici que no pas els del propi prelat.¹¹ Aquestes cúries, de manera semblant als organismes de l'autoritat reial, solien tenir alhora poder administratiu i poder judicial. Trobarem, per tant, plets de la cúria de l'oficialat i plets de la cúria de testaments i causes pies. Alguns d'aquests plets s'inicien a causa de la denúncia d'un delicte. Aleshores és el fiscal diocesà qui n'insta la continuació; per això se'n diu en llatí "inquisitio", sense que tingui res a veure amb la Inquisició coneguda de tothom. El delicte més freqüent és la manca de compliment per part d'un clergue de les seves obligacions. Els altres són plets de caràcter civil, i s'estenen a tots els àmbits del dret civil. Vull assenyalar, per tant, que la matèria que jutja el tribunal no ve determinada pel fet de ser ecle-

10 Imma PUIG I ALEU, *Una visita pastoral al Baix Empordà als anys 1420-1430*, Barcelona (Fundació Noguera, Estudis, 34), 2006.

11 "Carreres dels col·laboradors de bisbes de Girona, 1600-1774", dins *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins* XLI (2000), 125-178.

siàstic o reial, sinó per les persones que són sotmeses al seu fur. Un deute de pensions de censal pot ser objecte d'una querella; si el perjudicat és eclesiàstic (clergue), acudirà al jutge eclesiàstic, i si és un laic, acudirà al tribunal reial.

La cúria també s'ocupava de manera força automatitzada de la promoció dels clergues i provisió de càrrecs eclesiàstics. Aquests afers els solia gestionar el vicari general, que disposava d'un marge de discrecionalitat relativament reduït. Pels beneficis simples, no podia fer altra cosa que garantir que el candidat que li ha estat presentat és idoni. Pels beneficis amb cura d'ànimes, he mostrat en un estudi que una bona part dels accessos de clergues a aquestes funcions fins a 1753 es produïa a través de personats i permutes; la cúria no podia fer altra cosa que inspeccionar si s'havien complert les condicions establertes per la llei.¹² I fins quan es produïa la mort d'un clergue, era la cúria la que inspeccionava el testament, l'aprojava si no contenia llegats prohibits pel dret canònic, i en seguia el compliment, rebent periòdicament informació sobre el compliment dels llegats (Fons *Cúria de testaments i causes pies*, sèries *Testaments*, *Definicions* i *Resolucions*).

La o les cúries episcopals tenien un estímul poderós per complir les seves funcions; cobraven pels seus actes, i d'aquests cobraments en depenia el salari dels notaris, dels vicaris generals i fins del bisbe. Els que han estudiat les visites pastorals hauran comprovat que tant els rectors com les obres parroquials pagaven en ser inspeccionats. Fins els presos a la presó episcopal s'havien de pagar el seu propi man-

¹² «Els personats i permutes de beneficis al bisbat de Girona (s. XVI-XVIII)», dins *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins* 40 (1999), 145-183.

teniment. Comprendreu fàcilment, per tant, que les funcions administratives i judicials se solien exercir amb cura puntillosa i fins amb avarícia.

El clergat i el seminari

En aquests moments, estic confeccionant una base de dades que conté els noms i dates de la tonsura i ordes dels clergues diocesans. L'he començada pel segle XIX i vaig reculant. Els usuaris d'arxiuadg.org l'heu tingut a disposició i la hi tornareu a tenir, quan arribi la desitjada normalització, amb 6.345 noms pel període 1745-2000. Però el total dels tonsurats i ordenats durant el s. XVIII puja a 6.649 persones, i el segle XVII, a 8.111 noms. Ací ens trobem amb uns nombres de tonsures molt importants, de persones la majoria dels quals no pensa assumir el ministeri sacerdotal, i que, abans de ser tonsurats han estat examinats de lectura i llatí elemental. Durant els anys 1598-1610, per exemple, el bisbe Arévalo de Zuazo tonsurà o bé ordenà un total de 2.023 persones. Precisem: 1.567 es presentaren a rebre la tonsura, sia a les parròquies grans en ocasió de la visita pastoral, sia al lloc on el bisbe conferia les ordenacions generals, en ocasió de les quatre témpores. Havien estat examinats de lectura i escriptura, i se suposa que progressaren en ciència eclesiàstica i participaren als actes religiosos que tenien prescrits, però en algun moment determinat deixaren l'estat clerical. El nombre de persones que, de 1598 a 1610 començaren amb la tonsura i continuaren fins al sacerdoci, prescindint dels religiosos, que no són pocs, pujà a 456 persones. Quan hom es pregunta com es feien els capellans des de Trento (i fins i tot abans) fins a 1770, ha de cercar la res-

posta en aquestes persones que reben la tonsura en un any determinat i passen al sotsdiaconat al cap de cinc, set o deu anys. Entretant han estat vivint com a clergues i han estat aprenent teòrica i pràcticament l'ofici. Quan tenen l'edat i els coneixements, es presenten als examinadors sinodals i concursen a una parròquia. Mentre avui -i ahir- un clergue primer s'ordena i després rep el nomenament, la tradició consolidada era la inversa; primer un opositava a un càrrec o rebia un benefici, i després s'ordenava d'ordes majors. La posició vital del prevere dins de la jerarquia eclesiàstica, per tant, era molt diferent d'aquella que s'ha teoritzat i espiritualitzat referint-se a una "vocació". Com ho era la posició del presumpte candidat, que no es comprometia amb la diòcesi sinó després que aquesta s'hagués compromés amb ell, dins del poble cristià. Un tonsurat no era un "segregat", en la mesura que ho era un seminarista dels anys 1939-1965, i això podia facilitar la llibertat de la seva decisió; si deixava l'estat clerical, no "plegava" en el sentit traumàtic que pogueren tenir algunes sortides del seminari que evocuen memorialistes de l'època, com Valls i Grau, Madrenys o bé Robert Roqué. I si decidia avançar en la carrera, fins a 1770 no canviava de residència ni acompanyava la decisió del sotsdiaconat amb altres ruptures que posteriorment remarcarien més la distància entre el clergue i el seu entorn.

Al llibre "Dominus Vobiscum"¹³ vaig reunir tot allò que vaig saber trobar referent al Seminari pel que fa a l'època

13 *Dominus Vobiscum. Història i vida del Seminari de Girona, del 1563 al 2003*, Girona, 2003, 7-29. *Arxiu Diocesà de Girona. Guia-inventari*, Girona, 1998, 95-97. "Els estudis al Seminari (1826-1918)", dins *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins* 25/II (1981), 255-267.

1768-1936, ampliant un article anterior dels *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*,¹⁴ assignatures, professors, nombres d'alumnes. Qui més en sàpiga, més hi digui.

Els religiosos

Presento ara una constel·lació d'institucions religioses que restaven al marge del bisbat, i que tenien vinculacions molt fortes amb la societat; els monestirs i convents. La seva relació amb la diòcesi venia definida amb un sol mot: "exempció". Els exempts es caracteritzarien només per una relació negativa amb el bisbe? Les relacions eren molt complicades. Pels segles XVI-XVIII els fets més importants són dos. D'una banda, els benedictins agreujaren l'exempció, fins al punt que en certes ocasions, quan el bisbe s'acostava a la porta d'un monestir en vista a la visita pastoral, no hi trobava l'abat que l'hauria de rebre, sinó un notari que li intimava una protesta oficial pel fet.¹⁵ D'ací en podria néixer un plet que es ventilaria a Roma durant anys, sobre els límits exactes de l'exempció d'aquella casa religiosa. Però els bisbes de Girona no solen ser picaplets, i possiblement prefereixen despendre en altres coses els diners que els costaria la justícia romana.

En segon lloc, la instal·lació dels ordes religiosos que es difonen després de Trento comporta una situació més complicada. Els límits de l'acció entre les parròquies, d'una ban-

14 "Els estudis al Seminari (1826-1918)", dins *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins* 25/II (1981), 255-267.

15 "El monestir d'Amer: persones i institucions", dins *Quaderns de la Selva* 17 (2005), 53-80.

da, i els dominics, franciscans i carmelites, havien estat establerts de manera que a principis del segle XVI s'oferien poques ocasions de fricció entre el clergat secular i el regular.

En canvi, el dinamisme dels jesuïtes (una sola casa a la diòcesi, però amb relacions socials privilegiades) no encaixà fàcilment a la diòcesi. Hi hagué, a Girona i fora de Girona, famílies que confiaven plenament en els fills de Sant Ignasi per a l'educació dels seus nois i persones que els confiaven cabals importants per a les seves obres. Recordem que a Girona gaudiren del recolzament de la família Agullana i a Olot els pervingué el llegat Llopis, que, després de la seva expulsió d'Espanya es convertí en hospici i escola de Belles Arts.¹⁶ També tingueren enemics, per exemple, entre els canonges de la catedral, i caldrà fer-hi atenció. Els jesuïtes, i en especial els pares Francesc Garau i Antoni Codorniu contribuïren a fer de Girona una ciutat culta; només ells foren capaços de publicar obres d'una certa envergadura, però sempre en castellà, ni que fos la *Crisi de Catalunya* del pare Guerau Marcillo. Però per ells Girona era una peça més dins de la província d'Aragó. El provincial jesuïta tenia més influència que un arquebisbe.

Els caputxins, per la seva banda, tingueren convents a Girona, Blanes, Banyoles, Figueres, Arenys de Mar i Olot.

16 S. BARTINA, "El colegio de San Martín de Gerona (1700-1767). Notas para una historia", dins AIEG 25/2 (1981), 153-166. La història completa de la casa és pendent de fer, tot i que els materials arxivístics estan perfectament localitzats; deixo advertit el que ho empenngui de no oblidar les *Litterae annuae* impreses, edificants, però amb dades concretes. Les pàgines més emotives, les de l'expulsió de 1767, les trobareu a la Biblioteca Nacional de Madrid, ms. 2.710; documentació complementària de 1772, amb referències a la biblioteca, *Ibid.*, ms. 2.699, a completar amb l'Archivo Campomanes, guardat a la Fundación Universitaria Española, núm. 42,6.

Eren nombrosos, abnegats i espectaculars.¹⁷ No pretenien influència social, introduïren formes de religiositat com el Viacrucis, les Quaranta Hores, però és comprensible que quan una parròquia tenia notícia que els caputxins o altres religiosos pensaven establir-se dins del seu terme, procurés allunyar-los, perquè en definitiva els clients que un guanyaria els perdria l'altre. Així s'explica l'expulsió dels agustins a Sant Feliu de Guíxols¹⁸ i l'oposició a instal·lar religiosos a santuaris com el Collell i Sant Ferriol de Besalú.

Cosa semblant es podria dir d'altres ordes, de les quals creiem que tingueren un notable impacte no institucional els carmelites descalços. La seva biblioteca, de la qual ens han arribat restes, sembla haver estat rica i utilitzada. Tornant a la perspectiva de la capitalitat, és correcte d'assenyalar que Girona, amb 14 convents on residien 240 religiosos i 100 religioses, era la capital dels religiosos de la diòcesi, que en altres poblacions tenien comunitats petites. Us recordo els principals: mínims a Begur (1699), carmelites calçats a Olot (1565), franciscans a Figueres (1556) i la Bisbal (1580), agustins a Palamós (1569), dominics a Peralada (1578) i servites a Empúries, Banyoles i Hostalric.

La informació que l'Arxiu Diocesà pot contenir sobre aquests religiosos és parcial i, per dir-ho amb paraules

17 Basili de Rubí, OFMCap, *Un segle de vida caputxina a Catalunya. Aproximació històrico-bibliogràfica*, Barcelona: Caputxins de Sarrià, 1977. Valentí SERRA DE MANRESA, *Els caputxins de Catalunya, de l'adveniment borbònic a la invasió napoleònica: vida quotidiana i institucional, actituds, mentalitat, cultura (1700-1814)*, Barcelona: Facultat de Teologia de Catalunya, 1996.

18 "Sant Feliu de Guíxols el 1602", dins *Estudi General. Miscel·lània commemorativa del desè aniversari del Col·legi Universitari de Girona*, Girona, 1981, 131-135.

d'avui, “esbiaixada”. Els franciscans d'Escornalbou, per posar un exemple, predicaren durant el segle XVIII moltes missions en parròquies de la diòcesi, i ací no se'n troba ni un mot. Apareixen als llibres d'ordes ordenacions de monjos benedictins, però des de l'arxiu diocesà no es pot reconstruir la prosopografia dels que foren monjos d'una casa al llarg de la història d'aquesta, com he procurat de fer amb la d'Amer. Cal, per tant, acudir a les fonts històriques pròpies de cada orde o congregació. Físicament són prou disperses.

La capitalitat romana

Els fidels cristians podien acudir a Roma per a obtenir coses que la diòcesi no els donava, però que, un cop concedides, calia executar. Dispenses per a nuvis, dispenses per a ordenacions i relíquies eren les principals.

Quan es volien casar uns nuvis que eren parents entre si, anaven a Roma a cercar la dispensa, directament abans de 1753, i a través de l'Agència de Precs de l'Estat després d'aquest any. Després, quan tenien la dispensa, la feien executar per la cúria diocesana, que havia d'assegurar-se que els fets i raons presentats a Roma responien a la veritat. Són les nostres dispenses d'impediment, tan golutament consumides pels genealogistes.

De manera semblant, els clergues que desitjaven ordenar-se fora del temps de tèmposes, o bé abreujant els espais de temps entre orde i orde, coneguts com a intersticis, acudien a Roma sense donar notícia a la seva cúria diocesana. Només després d'haver obtingut la gràcia papal, la presentaven al bisbe perquè l'executés.

El camí de les relíquies era semblant. Roma era la capital de les relíquies, i allí s'adreçaven els devots per obtenir-ne. En aquest àmbit, però, és comprensible i freqüent la mediació dels religiosos, si eren franciscans disposaven d'objectes de Terra Santa, si eren jesuïtes difonien relíquies de sant Lluís Gonzaga o sant Estanislau de Kostka, i si eren dominics, de sant Jacint o sant Pere Màrtir. Una vegada més, pertocava a l'autoritat diocesana comprovar que la relíquia anava acompanyada del corresponent certificat, i que no semblava sospitosa de falsificació. De vegades es féu en visita pastoral, i en d'altres, responent per lletra a una instància de l'interessat.

La capitalitat romana pel que fa a la Dataria, i a la consecució de beneficis, és pràcticament verge d'estudi. Però els documents són allí, i no puc assegurar encara la seva ubicació exacta.

Pel que fa a la capitalitat de Roma del punt de vista episcopal, s'han d'assenyalar dos fets. El primer, és que des de finals del segle XVI el bisbe redacta o fa redactar l'informe "ad limina" (en teoria cada quatre anys), i que des d'inicis del s. XVIII, aquest sol ser un document verídic i detallat. Teniu penjats a la pàgina web de l'ADG tots els informes dels bisbats de Catalunya, fins indicant les repeticions que presenten; testimoni d'una edició impresa preparada que la Facultat de Teologia de Barcelona no va arribar a efectuar. En segon lloc, abans de 1850, cap bisbe anà a Roma; quan arribava l'hora d'anar-hi, tots es feien estendre certificacions de malaltia o d'ancianitat per part de metges entre els més acreditats de Girona, pel que fa al nostre cas. Evidentment, una voluntat superior els havia dit que no hi anessin. Enlloc és escrit, però

només des d'una ingenuïtat excessiva es pot donar fe literal a les certificacions mèdiques lliurades en aquestes ocasions.

La capitalitat madrilenya

Després de 1753, la capital diocesana i parroquial és Madrid. A la biografia del bisbe Lorenzana n'he donat exemples, que mostren amb prou evidència que fins les aprovacions de confraries i ereccions de parròquies depenien del Consejo Real. La investigació dels fons corresponents, que estan ben indexats, pot permetre, no pas de descobrir fets nous, que ja es documenten a l'Arxiu Diocesà, sinó de constatar els criteris eclesiàstics seguits a la cort, com per exemple, la negativa a erigir l'Hospici que al final pogué posar en marxa Lorenzana.

Deixo ací nota de dos aspectes de la Inquisició sobre els quals tinc presos apunts. El que tothom cercarà, evidentment és el dels encausats i per què. Vegeu M. Natividad Moreno, *Archivo Histórico Nacional. Sección de Inquisición. Catálogo de alegaciones fiscales*, Madrid 1977. S'hi troben una cinquantena de causes del s. XVIII. En canvi, un altre aspecte gairebé inesperat és el de les persones que pretenien esdevenir “familiars” del Sant Ofici, com a forma per ennoblir-se de manera inicial; vegeu-les a *Archivo Histórico nacional. Consejo de la Suprema Inquisición. Catálogo de las informaciones genealógicas de los pretendientes a cargos del Santo Oficio*, Valladolid, 1928.¹⁹

¹⁹ Hi trobareu referències a famílies d'Amer, Arenys de Mar, l'Armentera, Bordils, Cadaqués, Canet de Mar, Castanyet, Castelló d'Empúries, Girona, Olot, Palau-sacosta i Torroella de Montgrí.

Hi ha qui suposa que el Consejo de Aragón va deixar de funcionar a partir de la instauració de la dinastia borbònica. No és exacte, i per tant, convé veure Eugenio Sarrablo Aguarrelles, *Catálogo de consultas del Consejo de Aragón*, Madrid, 1975, amb referències a afers molt diversos, entre els quals no manquen els eclesiàstics. També és indexada la part del Consejo de Aragón guardada a l'arxiu de la Corona d'Aragó de Barcelona, i s'hi ha d'espigolar dades esparses sobre la diòcesi de Girona i les seves parròquies.

Compreneu que, si la Real Academia de la Historia de Madrid ha tingut a bé de comptar-me entre els seus membres corresponents, els reconegui la gentilesa citant la seva col·lecció miscel·lània Salazar, òptimament indexada em sembla que per Baltasar Cuartero, i en particular el *Libro de las antigüedades de la Iglesia de San Martín de Gerona* que guarda, a relacionar amb els fons de l'Arxiu Històric que abans anomenàvem provincial. Hi ha, doncs, còpies de documents a la Real Academia que són fàcils de trobar i poden enriquir la història religiosa d'aquest país, la diocesana, la dels ordes religiosos i la local.